

Б. В. Год

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

«ІНТЕЛЕКУАЛЬНИЙ ТУРИЗМ» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ (XIV–XVIII СТ.)

У статті схарактеризовано основні напрями «інтелектуального туризму» української молоді в XIV–XVIII століттях та вплив цього чинника на розвиток вітчизняної освіти. Визначено, якщо в XIV–XVI століттях українці віддавали перевагу італійським, польським і французьким університетам, то в XVII–XVIII століттях – англійським і, особливо, німецьким. Багато високоінтелектуальних представників тогочасної української еліти (козацької старшини, церковних і освітніх діячів) були вихованцями європейських вищих навчальних закладів, насичуючись передовими ідеями та ретранслюючи їх на українські землі, сприяли розвитку вітчизняної освіти й культури.

Ключові слова: інтелектуальний туризм, вітчизняна освіта, італійські університети, польські університети, французькі університети, англійські університети, німецькі університети, представники української еліти.

Постановка проблеми. Модернізація вітчизняної освітньої галузі на сучасному етапі відбувається в руслі тенденції до євроінтеграції вищої освіти. Інтенсифікація зв'язків між Україною та країнами Європи, збільшення прозорості кордонів сприяє посиленню проєвропейського вектору українського суспільства. Відповідно набуває популярності «інтелектуальний туризм», адже сьогодні все більша частина студентства віддає перевагу закордонним вищим навчальним закладам. До того ж, навчання українців у європейських університетах уже стало певною традицією; активізація ж цього процесу припадає на XIV–XVIII століття.

Аналіз актуальних досліджень. Питання залучення українців до європейського культурно-освітнього простору все більше привертає увагу науковців. Так, розвиток української культури в її нерозривному зв'язку та взаємозбагаченні з духовними надбаннями народів Європи вивчали В. Андрущенко, Ю. Богучький, Ж. Безвершук та Л. Новохатько [2], В. Горський, О. Дзюба, А. Колодний, С. Кримський, В. Литвинов, В. Смолій та ін. [5]. Тривалі традиції діалогу української та західноєвропейської цивілізацій стали предметом наукового інтересу Л. Алексієвець [1], Л. Ваховського [3], І. Ісаєвич [4], В. Нічик [7; 8] та ін. У контексті дослідження досвіду навчання вітчизняної молоді в європейських вищих навчальних закладах на особливу увагу заслуговують праці В. Микитася [6] та Л. Нудьги [9].

Мета статті – схарактеризувати основні напрями «інтелектуального туризму» української молоді в XIV–XVIII століттях та вплив цього чинника на розвиток вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу. Геополітичне розташування України протягом століть природним чином впливало на залучення українців до європейської системи цінностей. Перехід від ідейних домінант середньовіччя ознаменувався відмовою від догматизму й ізольованості, сприяючи відкритості європейського освітнього простору для іноземних громадян на основі здорової конкуренції навчальних закладів.

Перший вищий навчальний заклад на території України – Острозька слов'яно-греко-латинська академія, був заснований тільки в 1576 р. та й не міг вмістити всіх бажаючих. Тож українці, бажаючи підвищити свій освітній рівень, змушені були виїздити на навчання за кордон. За підрахунками відомого дослідника В. Микитася [6, 33], упродовж XIV–XVIII століть у європейських вищих навчальних закладах навчалося близько 5 тисяч осіб з України. Вибір же університетів залежав від багатьох чинників (його репутації, місця розташування, культурних традицій, особистих контактів, наявності земляцтва тощо), аналіз яких дозволяє говорити про основні напрями «інтелектуального туризму» української молоді в XIV–XVIII століттях.

Колискою європейської університетської освіти була Італія, культурно-освітні здобутки якої, особливо ідеї ренесансного гуманізму (зокрема, прагнення звільнити людську свідомість від диктатури церкви, привернути її увагу до вирішення світських, земних проблем, що сприяло секуляризації культури), значно вплинули на рівень розвитку всієї Європи, не оминувши й Україну. Риси гуманістичного світогляду знайшли відображення у вітчизняній духовній культурі, позначилися на розвитку філософії, мистецтва та освітянської практики, що стало можливо, у тому числі й за посередництва українців, які після навчання в італійських університетах ретранслювали набуті знання на Батьківщині. Проте погодимось з В. Нічик [8, 49–50], що культура італійського гуманізму була для українців надто світською, прагматичною та раціоналістичною, адже вони були ще не готові до такого різкого розмежування знання й віри, відходу від теологізму, якого досягли ренесансні мислителі (на роздробленій території України релігійні догми лежали в основі національної освітньої традиції та виховного ідеалу, а церковні інституції перебирали на себе певні державницькі функції).

Попри все італійські навчальні заклади відігравали роль міжнародних інтелектуальних центрів, що зберігали кращі традиції наукової та водночас релігійної толерантності. Так, з Болоньєю тісно пов'язана діяльність талановитого астронома й медика, королівського лікаря, поета, першого українського автора друкованої книжки, ректора Болонського університету Юрія Дрогобича (Котермака) та видатного композитора Максима

Березовського. Студентами Падуанського університету впродовж XIV–XVIII століть, як зазначає дослідниця Л. Алексієвець [1, 164], були близько 600 вихідців з України. Зокрема, тут навчався видатний оратор, публіцист, полеміст та історик Станіслав Оріховський-Роксолан. У Римській академії вдосконалював свою освіту відомий просвітитель, філософ, богослов, письменник, ректор Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович. Знаний письменник і мандрівник Василь Григорович-Барський побував у Венеції, Болоньї, Лорето, Барлетті та інших містах.

Болонський, а за ним Падуанський та інші італійські університети, були зразками республіканського типу вищої школи з увагою до світських наук, з виборним характером управління. За підрахунками Г. Нудьги [9, 137], майже 60 % студентства належало до світських верств населення. Саме на цей тип вищого навчального закладу орієнтувалися при заснуванні Краківського (Ягелонського) університету, визначного осередку польського гуманізму, наукового та культурного центру, територіально найближчого до українських земель. Досконало володіючи латиною, українці писали оригінальні твори, стали зачинателями гуманістичної латиномовної літератури та культури не тільки України, а й Польщі. Від часу заснування університету й до середини XVI століття тут навчалася близько 2 тисяч української молоді [6, 36]. Зокрема, тут здобували освіту латиномовний поет Павло Русин, церковний діяч, письменник-полеміст, ректор Київської братської школи Касіян Сакович, уже згадувані Ю. Дрогобич (Котермак) та С. Оріховський-Роксолан. Українські студенти Краківського університету заснували цілу «руську» колонію – значний культурний осередок, що зберігав і пропагував національні традиції. Частково саме цей навчальний заклад (його структура, навчальний процес, демократичні засади управління) став прикладом для українських шкіл вищого типу, у тому числі й для Києво-Могилянської академії.

Інших ідейних засад від початку заснування дотримувалися в Сорбонні (Паризькому університеті), вищому навчальному закладі монархічного типу, де найбільшій увазі надавали богослов'ю, а студентські права було урізано [9, 137]. Хоча здебільшого тут готували претендентів на вищі церковні посади, але й спрямовували студентів усіх націй до наукової діяльності, як це було з видатним церковним і освітнім діячем, архимандритом Києво-Печерського монастиря, митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі, засновником Києво-Могилянського колегіуму Петром Могилою та відомим мовознавцем Іваном Ужевичем [6, 37].

Вища освіта була можливістю прислужитися рідному народу, піднесенню його культури та освіти, примноженню духовних багатств. В

умовах активного наступу католицизму частина українських інтелектуалів (наприклад, письменник-полеміст Іван Вишенський) наполягали на неприпустимості вивчення «латинських наук»; представники компромісного підходу (як письменник Захарія Копистенський) заявляли, що, звертаючись до латинської науки, потрібно відкидати сміття й користуватися «чистим зерном» [9, 149], оскільки освіченість є необхідною умовою поступального розвитку суспільства. Переважна ж більшість українських культурно-освітніх діячів (наприклад, відомий церковний діяч, письменник, богослов Димитрій Ростовський (Данило Туптало)) визнавала необхідність навчання українців за кордоном, що дозволяло молоді утвердити активну життєву позицію та після повернення на Батьківщину якнайкраще прислужитися їй. Зазначимо, що вітчизняні інтелектуали реалізовували свій потенціал і за кордоном, стаючи відомими гуманістами, поетами, ораторами, астрономами, медиками, правознавцями, професорами, префектами та навіть ректорами провідних вищих навчальних закладів Європи (як Ю. Дрогобич (Котермак) у Болоньї чи І. Туробінський-Рутенець у Кракові).

У XVII столітті в українському суспільстві утвердилася тенденція до активної комунікації з європейською цивілізацією. Сприяло цьому процесу й зростання попиту на закордонну освіту серед представників української еліти, зокрема козацької старшини.

У цей період популярності набули університети Англії (Оксфорд і Кембрідж), окремий тип вищих навчальних закладів Європи – незалежні самоврядні корпорації, куди приймали тільки молодь з аристократичних родин. Так, у Оксфорді здобував освіту представник старовинного українського роду, соратник гетьмана Івана Виговського Юрій Немирич, а в Кембріджі (за порадою Петра Могили) – відомий культурний і церковний діяч, історик і книговидавець Інокентій Гізель [9, 189–190].

Нові інтелектуальні інтереси громадськості, зокрема й українського студентства, піднесення ролі світських наук забезпечили посилення авторитетності Віттенберзького, Гейдельберзького, Кенігсберзького, Лейпцігського, Страсбурзького університетів. Німецькі вищі навчальні заклади, пройняті духом протестантизму, були опозиційними до догматів католицизму й середньовічної схоластики. У XVIII столітті сюди активно виїздили на навчання представники козацької старшини, простих козаків і заможного селянства з Лівобережної України: до Віттенберга – М. Смотрицький, В. й І. Ханенки та ін.; до Кенігсберга – А. та М. Базилевичі, І. Данилевський, І. Кулябка, І. Максимович, Г. Милорадович, Ф. Туманський, І. Хмельницький та ін.; до Лейпціга – А. Безбородько, Г. та І. Козицькі,

М. Мотоніс, Г. Остроградський, Ф. Паскевич та ін. [5, 523-533]. Якщо до Кенігсберзького університету вступали бажаючи вдосконалити гуманітарну освіту, то до Страсбурзького приїздили переважно майбутні медики (інколи це були цілі групи випускників Києво-Могилянської академії).

Загалом у XIV–XVIII столітті вихідці з України навчалися майже в усіх університетах Європи (багато з них закінчували навіть по два–три вищі навчальні заклади), відчуваючи гостру потребу в підвищенні свого інтелектуального рівня. Погодимось з провідними вітчизняними дослідниками [2; 3; 4; 7], що поширення ідей гуманізму на території України сприяло посиленню інтересу до рідної культури, історії, мови, зародженню елементів національної свідомості народу, визначенню необхідності активного культурно-освітнього розвитку; ідеї ж епохи Просвітництва (зокрема, визнання головними людськими добродіями мудрості, розуму й знання) кристалізували прагнення українських інтелектуалів до модернізації суспільного життя. Здобувши нові знання та досвід, перейнявшись передовими європейськими ідеями в іноземних навчальних закладах, по поверненню на Батьківщину українці прагнули до вдосконалення вітчизняного шкільництва, науки та культури, що, передусім, позначилося на оновленні головних засад діяльності Києво-Могилянської академії та її «училищних колоній» (православних колегіумів), генераторів нової національної української еліти. Тривав інтенсивний процес творення культури нового часу, у межах якої створювалися оригінальні інтелектуальні надбання у сфері освіти й педагогіки, наукових знань і книгодрукування, літератури та мистецтва.

Висновки. Отже, висока культурна зрілість країн Європи, що кристалізувалася в епоху Відродження та Просвітництва, протягом століть привертала увагу світової громадськості до їх навчальних закладів. Якщо в XIV–XVI століттях українці віддавали перевагу італійським, польським і французьким університетам, то в XVII–XVIII століттях – англійським і, особливо, німецьким. Багато високоінтелектуальних представників тогочасної української еліти (козацької старшини, церковних і освітніх діячів) були вихованцями європейських вищих навчальних закладів, насичуючись передовими ідеями та привносячи (ретранслюючи) їх на українські землі, сприяли розвитку вітчизняної освіти й культури.

Таким чином, сучасна тенденція до «інтелектуального туризму» є логічним продовженням багатовікової традиції навчання української молоді в університетах Європи, що потребує подальшого поглибленого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець Л. М. Києво-Могилянська академія у суспільному житті України і зарубіжних слов'янських країн (XVII-XVIII ст.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Л. М. Алексієвець. – Тернопіль, 1999. – 216 с.
2. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. Н. Новохатько ; [за заг. ред. Ю. П. Богуцького]. – К. : Знання, 2007. – 679 с.
3. Ваховский Л. Ц. Западноевропейская философия воспитания эпохи Просвещения : монография / Л. Ц. Ваховский. – Луганск : Альма матер, 2000. – 292 с.
4. Ісаєвич І. Д. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи / І. Д. Ісаєвич // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 2–9.
5. Історія української культури : в 5 т. / ред. кол.: Б. Є. Патон (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2000–2008. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть / ред. кол.: В. А. Смолій (гол. ред.) [та ін.]. – 2003. – 1246 с.
6. Микитась В. Давньоруські студенти і професори / В. Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 288 с.
7. Нічик В. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.) : монографія / В. М. Нічик, В. Д. Литвинов, Я. М. Стратій. – К. : Наук. думка, 1990. – 382 с.
8. Нічик В. Києво-Могилянська академія і німецька культура / В. Нічик. – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – 252 с.
9. Нудьга Г. А. На літературних шляхах (Дослідження, пошуки, знахідки) / Г. А. Нудьга. – К. : Дніпро, 1990. – 351 с.

РЕЗЮМЕ

Б. В. Год. «Интеллектуальный туризм» украинской молодежи как фактор развития отечественного образования (XIV–XVIII вв.).

В статье охарактеризованы основные направления «интеллектуального туризма» украинской молодежи в XIV–XVIII веках и влияние этого фактора на развитие отечественного образования. Определено, если в XIV–XVI веках украинцы предпочитали итальянские, польские и французские университеты, то в XVII–XVIII веках – английские и, особенно, немецкие. Многие высокоинтеллектуальные представители тогдашней украинской элиты (казацкой старшины, церковных и образовательных деятелей) были воспитанниками европейских высших учебных заведений, насыщаясь передовыми идеями и ретранслируя их на украинской земле, способствовали развитию отечественного образования и культуры.

Ключевые слова: интеллектуальный туризм, отечественное образование, итальянские университеты, польские университеты, французские университеты, английские университеты, немецкие университеты, представители украинской элиты.

SUMMARY

B. God. «Intellectual Tourism» of Ukrainian Youth as a Factor of National Education Development (14th – 18th century).

National education sector modernization at the present stage of education development is aimed at European integration. Intensification of relations between Ukraine and European countries, as well as increasing boarders' transparency enhance pro-European vector of Ukrainian society. Consequently, «intellectual tourism» grows more and more popular, since nowadays a lot of students give preference to foreign higher educational establishments. Moreover, outward mobility of Ukrainian students to European countries is a traditional phenomenon, the rise of which falls on 14th – 18th century.

The basic trends of «intellectual tourism» of Ukrainian youth in 14th – 16th century and the influence of this factor on national education development are analyzed in the article. Geopolitical situation of Ukraine has naturally influenced promotion of European values system in the country. The transition to ideological basics of the Middle Ages period was marked by rejection of dogmatism and isolation, encouraging openness of European educational area to foreign citizens, based on healthy competition of educational establishment. The choice of university depends on multiple factors (the reputation of educational establishments, location, cultural traditions, personal contacts, Ukrainian student fraternities).

In total, during the period of 14th – 18th centuries Ukrainian citizens were enrolled at almost every university in Europe (plenty of them graduated two or three establishments) as they felt an acute need to enhance their intellectual level. It is noted that in 14th – 16th centuries Ukrainians preferred Italian, Polish and French universities, while in 17th – 18th centuries English and German universities became popular. A lot of highly intellectual representatives of Ukrainian elite (Cossacks leaders, clergy, pedagogues studied at European educational establishments. Having acquired new knowledge and embraced innovative European ideas at the foreign educational establishments, they strived to enrich national schooling, science and culture upon their return to the homeland. It had a significant impact on functioning of Kyiv-Mogyla Academy and schools that followed its model (Orthodox collegiums), the generators of the new national elite of Ukraine. The intensive process of new culture formation continued, it facilitated original intellectual property enrichment in the spheres of education, pedagogy, scientific knowledge, publishing, literature and art.

Key words: *intellectual tourism, national education, Italian universities, Polish universities, French universities, British universities, German universities, the Ukrainian elite.*